

ГЛАВА 10

СЪДЕБНИ ПРОЦЕСИ ПО СТАЛИНСКИ

10.1. Делото „Шипков“ – как НРБ и САЩ прекратиха дипломатическите си отношения

След Втората световна война, през 1947 г., американската легация възстановява дейността си в София, а ДС започва агентурно-оперативно наблюдение на легацията и разработва план за подслушване на телефоните, проверка на кореспонденцията и вербуване на агенти от техническия персонал³⁴². В хода на тези операции българите служители в легацията, са подложени на груб натиск, което довежда до там, че Иван Секулов, нает като преводач, се самоубива на третия ден след арестуването му от ДС с цел да бъде вербуван; бившият снабдител на легацията Драган Пеев и Йосиф Димитров, бивш чиновник във военната мисия, са осъдени в закрит процес по недоказани обвинения в шпионаж³⁴³; под заплахата от МВР телефонистката Живка Риндова напуска работата си в легацията и със семейството си заминава за Плевен.

На 8 септември 1949 г. американският пълномощен министър Доналд Хийт заявява на помощник-министъра на външните работи Каменов, че „при така създадената обстановка и поради неприятностите, които българските граждани, постъпили или искащи да постъпят на работа, имат с милицията, става почти невъзможно да се използва български персонал в легацията“³⁴⁴. Това не смущава нито външно министерство, нито МВР, защото българската страна е убедена, че американците се занимават с шпионаж, и по време на процеса срещу Трайчо Костов официално е заявено, че Доналд Хийт се занимава с шпионска дейност. Това не е ново, преди Доналд Хийт в шпионаж е обвинен по времето на съдебния процес срещу Никола Петков и неговият предшественик, американският политически представител Мейнард Барнс.

Постепенно отношенията между България и САЩ се влошават и дипломатическите връзки скандално са прекъснати през 1950 г. Конкретната причина за това е шумният съдебен процес срещу Михаил Шипков, слу-

³⁴² Бояджиев, Тодор. Разузнаването. София, ИК „Труд“, 2000, с. 167.

³⁴³ АКРДОПБГДСРСБНА, II сл. д. – 2310, т. 6.

³⁴⁴ АКРДОПБГДСРСБНА, II сл. д. – 2310, т. 2, л. 54.

жител в американската легация, и други лица, обвинени, че са американски шпиони.

Михаил Шипков е роден през 1911 г. в Казанлък в семейството на производители на розово масло. Завършва американски колеж в Цариград и висше образование по химия в Руан, Франция. Постъпва на работа като преводач в американската легация в София. През 1949 г. легацията прави постъпки семейството му да получи изходни визи за САЩ. Следва мълчалив отказ и Държавна сигурност започва да го следи с цел вербуване.

На 20 август 1949 г. той е арестуван след излизане от легацията. През следващите 32 часа е подложен на разпити и мъчения от седем души, за да получат признанието му, че е американски шпионин:

*„Изрично ми казаха, че съм бил шпионин, предател, саботьор и враг на моята страна. С известна тържественост ми заявиха, че съм бил арестуван по нареждане на Главния прокурор въз основа на неопровержими доказателства и аз сега трябва да допълня техните сведения чрез едно пълно признание и разкаяние за вината ми. Повтори ми се, че тяхната цел не е да унищожават хора, а да обезвреждат неприятелите си, да им показват техните провинения и да ги превъзпитават... Накрая, когато написах изповедта си за вина и покаяние, си спомням, че всичко изглеждаше фантастично и смешно, но това сякаш ги удовлетворяваше напълно.“*³⁴⁵

След това е освободен при условие, че ще работи за ДС срещу американската легация под кодовото име „Каменов“. В понеделник сутрин Михаил Шипков съобщава на американския посланик за случилото се и го описва в подробен доклад:

„На мен ми беше заповядано да стоя с лице към стената, изправен, на разстояние, което ми позволява да докосна стената с два пръста на изтеглените ми ръце. След това да се върна 30 сантиметра назад, придържайки петите си плътно на земята и да поддържам равновесие само използвайки един пръст на всяка ръка, подпрян на стената. И докато стоях така, разпитът продължи ... Спомням си, че мускулите на краката и раменете ми започнаха да се стягат и да треперят, че двата ми пръста започнаха да се свиват под натиска, зачервиха се и боляха.

³⁴⁵ АКРДОПБГДСРСБНА – II съд – 844, т. 2, л. 144, из „Показанията на легационния чиновник Михаил Шипков относно неговото задържане и разпита от българската милиция“.

Спомням си, че бях целият потен и започвах да припадам, въпреки че не бях изморен. Ако се опитам да си ги сменя (пръстите), щях веднага да ми се скарат... И когато треперенето се увеличи до момента, в който се сринах, ме накараха да седя и да говоря. Отне ми няколко минути, поех си дъх и избърсах лицето си, но когато им казах отново, че съм невинен, отивах обратно на стената. След известно време аз се пречупих. Казах им, че съм готов да им кажа всичко, което искат ... Но ако дори за момент ми се налагаше да спра от умора или слаба памет или да поискам почивка – отново ме пращаха на стената и ме удряха в шията. Спомням си, че от мъчението излязох без дъх и им казах всичко, чувствайки се напълно разбит. ³⁴⁶

Михаил Шипков е убеден, че тъй като не желае да доносничи, ще бъде ликвидиран от ДС. В легацията решават да му предоставят убежище, след което той прекарва около пет месеца в едно от таванските ѝ помещения. Държавна сигурност вкарва в ход цялата си машина, за да го издири, и получава от свой агент информация, че с много голяма вероятност Михаил Шипков е в сградата на легацията.

На 11 януари 1950 г. Министерството на външните работи на НРБ праща вербална нота, с която дава ясно да се разбере, че им е известно, че Михаил Шипков се укрива в легацията от момента на неговото изчезване, и изисква категорично той „незабавно да бъде предоставен на разпореждане на българските власти“³⁴⁷. След около седмица Доналд Хийт е обявен за персона нон грата, обвинен в заговор за сваляне на властта в НРБ³⁴⁸. Тогава американците решават да изведат Михаил Шипков нелегално в Турция.

На 11 февруари 1950 г. през нощта той е изведен от легацията с документите на българина Никола Бояджиев, който през юли 1949 г. е избягал в Турция. Снабден е с храна, компас, пари и отрова, която да използва в краен случай. Заминава за Пловдив, където е заловен от милиционер на гарата. Прави опит за самоубийство, като прерязва вените на лявата си ръка, но е спасен³⁴⁹. Самоличността му бързо е установена. Прави пълни самопризнания пред Държавна сигурност.

МВР спешно изготвя план за организиране на публичен съдебен процес срещу Михаил Шипков и за да бъде процесът по-шумен, прикачват

³⁴⁶ Пак там, л. 144–147.

³⁴⁷ АКРДОПБГДСРСБНА, II сл. д. – 2310, т. 2, л. 173.

³⁴⁸ АКРДОПБГДСРСБНА, БТА. Осведомителна бележка, 17 февруари 1950 г., № 46, II сл.д. – 2310, т. 6, л. 14.

³⁴⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, II сл. д. – 2310, т. 2, л. 76, 133.

още четирима подсъдими³⁵⁰, които нямат пряка връзка с него. Живка Риндова от Плевен, завършила американски колеж, с буржоазен произход, бивша телефонистка в посолството, е обвинена, че е събирала сведения от политическо и военно естество и ги е предавала в американската легация; Стефан Кратунков от София, бивш куриер в карбидната фабрика в Илиянци, е обвинен, че е давал сведения на американците за мина „Бухово“ и други стопански предприятия; Никола Цанов от Самоков, под въздействието на Кратунков, е събирал и предавал сведения в американската легация за транспортирането на рудата, а Васил Малчев, ученик от София, в желанието си да емигрира в Америка се предоставил в услуга на американското разузнаване и чрез чиновника в легацията Бърк предоставил данни за една мина в Асеновградско и за ДСНМ.

За медийната подготовка на съдебния процес отговорник е заместник-директорът на ДС Христо Боев, а за подготовката на свидетелите отговарят о.р. Христо Димитров и о.р. Елияс. Българската страна бърза да го организира, защото на 16 февруари 1950 г. Държавният департамент на САЩ заявява, че ако не се оттегли искането срещу Доналд Хийт, те ще прекратят дипломатическите отношения с НРБ.

На 17 февруари 1950 г. министърът на вътрешните работи Руси Христозов внася доклад³⁵¹ до министър-председателя Вълко Червенков с предложение да се организира публичен процес срещу петимата американски шпиони, обвинителният акт да бъде публикуван в пресата, прокурор по делото да бъде Софийският областен прокурор Петрински, а председател на съда Ст. Величков – председател на Софийския областен съд. Предложението е утвърдено.

На 20 февруари 1950 г. Американската легация уведомява официално, че по нареждане на своето правителство се изтегля от страната и информира американските граждани, частни лица в страната, за своето изтегляне³⁵². На 24 февруари легацията е евакуирана.

Следва обичайният политически театър – митинги и събрания, писма до Партията, заклеимяване на империалистите и искания за най-строго наказание на шпионите, допълнени с шумна пропаганда в медиите. Отново е постигната двойка цел: усилят се бдителността, подозрителността и шпиономанията и страната ни е „спасена“ от американско присъствие.

³⁵⁰ Пак там, л. 237.

³⁵¹ АКРДОПБГДСРСБНА, II сл. д. – 2310, т. 3, л. 275–276.

³⁵² Пак там, л. 329.

Родителите на подсъдимия ученик Васил Малчев изпращат до Бюрото на БКП при Министерството на мините писмо, с което заявяват, че във връзка с разкрития шпионаж, който е вършел синът им:

„ние издигаме високо глас на протест и на дълбоко възмущение срещу подлостта на американските империалисти, които не се спират пред нищо за постигане на престъпните си намерения. Фактът, обаче, че шпионажът е разкрит, говори, че народната власт бди и че тя ще съумее да тури край на лъжливостта и престъпната американска пропаганда в нашата страна, за разобличаването на която, декларираме, че и ние ще дадем нашите усилия ... ние порицаваме нашия син за проявеното от него лекомислено отклоняване от задълженията му към родината, разчитайки, че справедливата присъда на народното правосъдие ще му даде възможност да осъзнае грешката си и с упорит и честен труд да стане добър гражданин и борец срещу враговете на родината ни“³⁵³.

Бащата на Малчев е принуден да си направи самокритика пред партийното събрание на стопанско обединение „Руди и металургия“: „... възмущението и гневът ми към американските гангстери, мъката, че и мойт син е станал лекомислено тяхна жертва, ме задушаваха. Аз направих незабавно една декларация до бюрото на партията, в която жестоко порицах моя син, а същия ден съвместно с моята другарка направихме и подписахме обща декларация, която дадохме на разпореждане на бюрото“. Бащата казва, че той е виновен за постъпката на сина си и вярва в народното правосъдие³⁵⁴.

На 3 март 1950 г. българската дипломатическа мисия във Вашингтон отпътува за България, а на 5 март 1950 г., точно в разгара на пропагандната кампания на ДС и БКП, докладът на Михаил Шипков до Доналд Хийт след ареста му от ДС става публично достояние и се цитира дни наред в световните медии. Шумната пропаганда в България около съдебния процес, който започва на 6 март, се проваля, и той завършва бързо след два дни. В цяла България хората чуват от чуждите радиостанции думите на Михаил Шипков за изтезанията и бруталния опит за вербуване от страна на ДС и разбират истинските причини за скъсването на дипломатическите отношения между НРБ и САЩ.

По време на следствието и пред съда Михаил Шипков прави пълни „самопризнания“ под диктовката на Държавна сигурност³⁵⁵. Обвинен е

³⁵³ АКРДОПБГДСРСБНА, II съд. – 844, т. 2, л. 85.

³⁵⁴ Пак там, л. 83–84.

³⁵⁵ АКРДОПБГДСРСБНА, II сл. д. 2310, т. 6.

в шпионаж в полза на САЩ, използване на фалшиви документи с чужда самоличност, укриване от властите, подготовка за бягство през граница, към които са добавени буржоазният му произход, актът му на търсене на работа в американската легация, изразяването на несъгласие с правителствените политики. Петимата са осъдени с присъда 329-V от 8 март 1950 г. по наказателно дело 352/50 г. на Софийски окръжен съд³⁵⁶.

Адвокат на Михаил Шипков е Теофил Стойнов. Неговата „защитна“ реч³⁵⁷ звучи по-тежко от обвиненията на прокурора.

Осъдените, адвокатите и техните близки са толкова сломенни и уплашени, че на следващия ден след произнасяне на присъдите и петимата осъдени изпращат до Председателя на Софийския окръжен съд заявление, с което го уведомяват, че присъдите по тяхното дело няма да бъдат обжалвани³⁵⁸. Властта бърза да приключи това дело, което завършва позорно за комунистите пред очите на целия свят!

Михаил Шипков прекарва в затвора 12 години. Освободен е през 1962 г. и е въдворен в Троян, където съпругата му Йоланда Шипкова и дъщеря му Слава са заселени принудително от 1950 г., когато софийското жителство им е отнето с основание: „непоправими врагове на ОФ власт и като опасни за обществения ред и държавната сигурност“. Там той работи като лаборант в ДИП „Т. Стаевски“. Занимава се и с преводи на литература от английски и преподаване на частни уроци. През годините е контролиран с отчетно-наблюдателно дело от ДС – Ловеч³⁵⁹. Умира през 1990 г.

Дипломатическите отношения между НРБ и САЩ са възстановени през 1959 г. още докато Михаил Шипков е в затвора. В публикуваното двустранно споразумение се подчертава традиционната дружба между българския и американския народ. Година по-късно САЩ назначават нов пълномощен министър в София, след като българските власти са поднесли официално извинение по случая „Хийт“.

³⁵⁶ Пак там, т. 3, л. 262–263. Михаил Шипков – 15 г. строг тъмничен затвор, лишаване от права за срок от 18 г., глоба в размер на 8 хил. лв. и конфискация на $\frac{1}{2}$ от имуществото му; Живка Риндова – 12 г. затвор, лишаване от права за срок от 15 г., глоба от 8 хил. лв. и конфискация на имущество за 250 хил. лв.; Стефан Кратунков – 10 г. затвор, лишаване от права за срок от 12 г., глоба от 6 хил. лв. и конфискация на имущество за 100 хил. лв.; Никола Цанов – 6 г. и 8 м. затвор, лишаване от права за срок от 8 г., глоба от 5 хил. лв. и конфискация на имущество за 50 хил. лв.; Васил Малчев – 4 г. и 5 м. затвор, глоба от 5 хил. лв. и конфискация на имущество за 50 хил. лв.

³⁵⁷ АКРДОПБГДСРСБНА, II съд. – 844, т. 3, л. 79–93.

³⁵⁸ Пак там, л. 149.

³⁵⁹ АКРДОПБГДСРСБНА – Пл, ф. 3, оп. 2а, а.е. 12, л. 6, доклад относно извършената агентурно-оперативна работа на отделение КДС – Ловеч за 1965 г.